is wel volkomen afgemaakt. Alle stukken zijn er in, die er in zijn moeten, en ze zitten vast elk op zijn plaats, maar de veer is niet gespannen, en daarom is er geen actie, geen leven, geen beweging in. Het is er dan wel, en het heeft wel alles om te kunnen loopen, maar het staat stil. Het is zoo ge wilt neutraal. Een geheel andere toestand daarentegen treedt in, zoo ge het uurwerk opwindt; dan toch geraakt de veer in spanning, trekt en duwt de raderen, en op de wijzerplaat teekent zich de aanwijzing van het uur af. Maar dan is er nog een derde toestand mogelijk, onder het opwinden kan de veer springen. Dan is het uurwerk defect. Dan loopt 't op eens ratelend af, en kan geen levensteeken vertoonen, noch ook op de wijzerplaat zijn taak vervullen. Die geregelde loop van het opgewonden uurwerk nu beeldt den *zegen*, het stuk-zijn, als de veer gesprongen is, den *vloek* af, en het uurwerk gelijk het in den winkel staat en in stilheid rust, beeldt dan zulk een toestand af, die noch door zegen, noch door vloek gekenmerkt wordt.

DR. A. K.

„Uitgestelde hope krenkt het hart".

De uitgestelde hope krenkt het hart; maar de begeerte, die komt, is een boom des levens.
Spreuken 13 : 12.

Bij de intrede van een nieuw jaar ondergaat meer dan één een gewaarwording alsof hij een nieuw leven begon, een nieuwe toekomst tegenging, van de oude zorgen nu af was, en zich een hof van Eden zag ontsluiten.

Nu kan dit geestelijk zijn goede zijde hebben. Ook in het leven onzer aangewende overtredingen, tekortkomingen en zonden zitten we maar al te vaak vast aan sleur. Onze conscientie komt er dan wel gedurig tegen in verzet, en betere voornemens komen wel boven, maar de ééne dag is zoo volmaakt gelijk aan den anderen, dat het o, zoo moeilijk tot een *breken* met onze zondige hebbelijkheden komt. En staat onze ziel er zóó pijnlijk voor, dan kan metterdaad een dag die breking in heel ons leven brengt, ons tot een zegen worden. Men voelt dit soms zeer sterk op zijn jaardag. Vooral zoo het een jaardag is met een kroon. Dan verdiept zich voor 't oogenblik het gebed. Dan hunkert men zelfs naar een heiliger leven. En meer dan eens mocht 't dan gelukken zulk een ruk aan onze gewoonten te doen, dat we een zondige hebbelijkheid van ons voelden afglippen.

En dit nu kan ook de overschuiving van oud- in nieuwjaar ons brengen. Soms zelfs beter nog. Er bestaat toch tusschen onzen jaardag en den dag van het nieuwe jaar veelal dit teekenend onderscheid, dat de jaardag ons zoo licht bederft, terwijl de jaarovergang ons in den regel een oogenblik tot hooger ernst stemt. Onze jaardag wordt zoo licht een klip voor ons, juist door het egoisme dat 't in ons voedt. Op zoo'n jaardag is ons persoontje 't middelpunt in het huislijk leven. Alles schikt zich en voegt zich dan naar ons. Ook van buitenshuis komt men ons dan eeren door geschenken, door bezoek, door post en telegraaf. Men betuigt ons zijn gehechtheid en zijn liefde. Veel goeds wordt ons toegewenscht. Geschenken worden ons aangeboden. Niet zelden wordt de jaardag zelfs met feestdisch of festijn besloten. Voor ons egoisme een zware proef. Het gaat er zoo streelend in. En juist dat bant juist op zulk een interessanten levensdag zoo vaak den ernst. Soms maakt liefde en vriendschap 't ons zelfs zoo druk, dat er voor inkeer en ernst nauwelijks tijd overblijft.

En juist dat nu is zoo anders als een nieuw jaar begint te loopen. Dan staat ons persoontje in geen enkel opzicht op den voorgrond. Dan ondergaan we de jaarwisseling met allen saam. Er is dan meer ernst om ons heen. Het is, of met nieuwen golfslag de broosheid van ons aardsche leven haar merkteeken weer in ons bewustzijn afdrukt. Het is niet te zeggen, wat zegen er op die manier vaak van den Oudejaarsavond uitgaat. En ver van zeldzaam zijn de voorbeelden, dat zulk een avond zelfaanklacht over de biddende lippen kwam, dat genade werd ingeroepen, en een veelszins edeler leven, meer conform Gods heilige wet, werd ingezet.

—

Maar afgescheiden hiervan wekt de Jaarswisseling toch een vaak oppervlakkige luchthartigheid in ons op. Van dat vorige jaar, dat in zoo menig opzicht drukte, is men nu af. Een nieuw jaar begon. Van dat nieuwe jaar staan debet en credit nog in blanco. In zijn fantasie bevolkt men die nieuwe toekomst met de aantrekkelijke figuren en met de gegevens van onze droombeelden. Men kan en zal nu opnieuw beginnen. Allerlei plannen spelen door het hoofd. Men zal eens zien, hoe goed 't nu gaat. En zoo glijdt men uit de realiteit in het spel zijner hope over. Nu men dien bank van 't Oudejaar maar over is, komt alles terecht. Met al die sombere indrukken kwam men geen stap verder. Veel beter is het, goedsmoeds te zijn. Men zal nu zijn beste beentje eens voor zetten. Eens een veelbelovende kans wagen. En wie weet, dan kon 't eens alles meevallen, en is men uit zijn zorge uit.

Als daar nu dege ernst, zoo er door berouw gestaalde kracht, zoo er innig geloofsvertrouwen achter zit, kan dit goed zijn, en uitnemend werken; maar in den regel is het dat niet, en schuilt er niets anders in, dan een zich vastklemmen aan de Fortuin. Die Fortuin speelde alle eeuwen door in het menschelijk hart. Het was zoo sinds eeuwen hier en onder alle volken. En oudtijds had men er zelfs een godin van gelooverd, die dan den naam droeg van: „de Fortuin". Sinds slaat dat uit. Onder de bedeming van het Christelijk leven is dat spel met de toekomst wel getemperd, maar de luchthartigheid, waaruit dat spel met de Fortuin opkwam, heeft daarom 't menschelijk hart nog niet verlaten. Zie 't maar aan 't lotspel. Hoe verliefd is niet nog altoos menigeen op dat wagen, en aandurven, en alles hopen van het Lot.

Zoo was het geldelijk. Men zat in schuld. Maar nu zou er winste geboekt worden, en het nieuwe jaar uitkomst brengen. Zoo was het met 't zoeken naar een betrekking. Zoo was het met krankheid die ons plaagde. Zoo was het met kinderverdriet dat 't leven vergalde. Wat ook het leven drukte, de luchthartige wist op alles raad, en als 't nieuwe jaar maar weer inging, was immers van dat nieuwe jaar alles te hopen. De fantasie wist 't alles o, zoo vriendelijk in te kleeden. Het was of op eenmaal het pak der zorgen van de schouders gleed. Het jaar zelf was weer nieuw geworden, en met dat nieuwe jaar zou 't geluk immers komen.

—

En wat vordert zulk een luchthart nu met dit gewaagde spel zijner verbeelding? Wat anders, dan dat, eer we een drietal maanden verder zijn, aan al zijn overdreven verwachtingen weer de bodem is ingeslagen, dat de strop van het vorig jaar hem nog nauwer om de keel klemt, en dat de toekomst zich nog donkerder begint te tinten dan een jaar terug.

Doch zelfs dan geeft zulk een luchthart zich nog niet gewonnen. Neen, zegt hij dan, ge moet u niet verbeelden, dat 't misgaat. Het was die eerste drie maanden wel een tegenslag. Maar dat komt alles terecht. Het is alleen maar, dat *mijn hope is uitgesteld*. Het komt wel, maar niet zoo overhaast als ik had durven hopen.

Zoo houdt hij zich dan met zijn „uitgestelde hope" nog weer week na week op, maar nu reeds met verflauwden moed, want dat uitstellen van zijn hoop heeft zijn hart toch gekrenkt. De veer van binnen is gerekt en daardoor verslapt. Er zit in dat moegeworden hart de moed van 't begin van 't jaar niet meer. Weer komt er een tegenslag. En ook nu houdt hij zich nog wel. Nog is 't geen ondergaan van zijn hope.
Maar weer is zijn hope dan toch uitgesteld.
De arme plannenmaker.

En zoo gaat 't voort en voort. Telkens uitstel. Telkens harder teleurstelling. En telkens nieuwe krenking van het moegestreden hart. Tot 't over de helft van 't jaar gaat, en 't straks weer naar het einde loopt. En dan is alle moed er uit. Dan is alles sombere nacht om hem heen geworden. En gebroken ligt hem 't hart in den boezem.

O, gewisselijk, een kind van God mag nooit somber zijn. Verblijd u te allen tijde blijft het apostolisch wachtwoord. De somberheid moordt 't leven der ziel. Vreugde van binnen is voor de kranke ziel een artsenij.

Mits ge, en hierop komt 't aan, niet uw Fantasie uit de Fortuin, maar uw geloofsvertrouwen uit uw Vader in de hemelen laat werken.

Met de Fortuin is 't altoos glijden en glibberen.
Alleen met God is 't altoos veilig.

De uitgestelde hope krenkt 't hart. In uw God alleen kan uw hart worden gesterkt.

DR. A. K.

Amsterdam, 31 Januari 1913.

Had het soms den schijn, alsof het Liberalisme tegenover de Zending in onze Koloniën een welwillende houding aannam; kon men zelfs in sommige liberale bladen nu en dan woorden van waardeering beluisteren voor de Zendelingen, die met zooveel opoffering en toewijding zich aan den dienst der Zending gaven, en werd zelfs van socialistische zijde hulde gebracht aan wat onze Zending voor de verpleging der kranken deed, — toch bleek wel bij de jongste debatten over de begrooting van Koloniën, hoe weinig op deze sympathie te rekenen valt; hoe spoedig men van liberale zijde geneigd is om al wat er voor kwaads over de Zending uit Indië overgebriefd wordt, voor waarheid aan te nemen, en hoe men de Zendingsactie nog altoos met zeker wantrouwen begroet.

Reeds in de Tweede Kamer kwam dit uit, toen van liberale zijde als ernstige grief tegen het Christelijk Ministerie werd aangevoerd, dat „de Regeering ongeoorloofde inmenging van de Zending in bestuursaangelegenheden toeliet". De eenige grond voor deze klacht was, dat onze missionaire Dienaar te Soemba Ds. D. K. Wielenga in November 1911 aan den Gouverneur-Generaal het verzoek overbracht van de Radja's van Oost-Soemba, om de andere vorsten van Soemba, die vroeger door de Regeering verbannen waren, te vergunnen naar hun geboorteland terug te keeren; aan welk verzoek de Regeering, na eerst de adviezen te hebben ingewonnen van de bevoegde autoriteiten, ook van den civielen gouverneur van Soemba, gevolg had gegeven. Het *Bat. Nieuwsblad*, dat onder de Indische bladen wel 't meest vijandig is tegen de zending, trok terstond aan de alarmklok en beweerde, dat de Regeering „in strijd met het landsbelang en met vertreding der billijkheid" deze oude vorsten teruggeroepen had, „zwichtende voor den aandrang der Zending". Niettegenstaande in Indië zelf in de *Javabode* terstond tegen deze onjuiste voorstelling protest was aangeteekend en de daad der Regeering uitvoerig was verdedigd, greep men toch van liberale zijde dit bericht gretig aan, om de Regeering aan te vallen, en de heer Bos, die als tolk van de bewaarde Liberalen optrad, ontzag zich zelfs niet daarbij te insinueeren, dat Ds. Wielenga de verbannen vorsten zoo gaarne terugwenschte, omdat deze wel Christen zouden geworden zijn en het werk der Zending zouden bevorderen. Achteraf bleek, dat van deze insinuatie geen woord waar was; juist de tegenwoordige regent was zeer vriendelijk aan de Zending gezind, terwijl de gebannen vorst, die zijn plaats moest innemen, niet alleen geen Christen was, maar zelfs een vijand der Zending was geweest. Zoo ketste de pijl, die men van liberale zijde op onze Zending wilde afschieten, af op het schild der waarheid en trad niet alleen de Regeering, maar ook onze Zendingsdienaar geheel gerechtvaardigd uit het strijdperk. Doch al werd deze aanval meesterlijk door den Minister afgeslagen, teekent het niet voor den geest der Liberalen, dat ze zulk een aanval konden doen?

En nog veel scherper bleek dit uit de rede, welke de heer Van Deventer, die hier weder van een reis uit Indië was teruggekeerd en nu als Indische specialiteit optrad, in de Eerste Kamer hield. Deze rede, die door heel de liberale pers met toejuiching begroet werd, heeft waarlijk niet ten onrechte bij de vrienden der Zending diepe ontroering gewekt en de vraag doen opkomen, wat onder een liberale regeering onze Zending zou te wachten staan. De Zending was nu ja wel goed voor de heidensche bevolking, maar in de Mohammedaansche gedeelten was ze overbodig en eigenlijk gevaarlijk. Vooral was de aanval scherp, dien de heer Van Deventer deed op het Christelijk onderwijs, dat van de Zending uitgaat. Niet alleen dat de inlandsche bevolking, met name de Mohamedaansche, van dat onderwijs niet gediend zou wezen en er zelfs door geprikkeld zou worden tot verzet tegen de Regeering, maar het zou ook op zooveel lager peil staan dan het openbaar onderwijs dat men zelfs van de zijde der Zending de minderwaardigheid van dit Christelijk onderwijs moest toegeven, als bewijs waarvoor een getuigenis dienst moest doen, dat van een Zendeling afkomstig heette.

Nu is er van meer dan één zijde reeds op gewezen, dat dit zoogenaamd getuigenis afkomstig was van iemand, die nog maar korten tijd in Indië was en tot oordeelen wel allerminst bevoegd was. Eigenaardig is echter, dat juist dezer dagen in het *Batav. Handelsblad* uit Poerbolinggo een bericht stond opgenomen, dat wel een eenigszins anderen blik geeft op de onderwijstoestanden in Indië. Dit bericht, dat in de *Nieuwe Rotterdammer* werd overgenomen, luidt aldus:

Men heeft aan het *Bat. Handelsblad* het volgende geschreven:

Anderhalf of twee jaar geleden werd te Poerbolinggo (Banjoemas) de Europeesche lagere school gesloten, daar het kindertal beneden het minimum was gedaald. Daar genoemde plaats een haard is van zoogenaamde christelijke beginselen, werd door weldenkenden aan opzet gedacht.

Een feit is, dat spoedig een zendeling-leeraar zich bij het hoofd van plaatselijk bestuur vervoegde, met het verzoek het schoolgebouw te mogen gebruiken voor een christelijke school.

Genoemd hoofd van plaatselijk bestuur, voorzitter der Afdeelingsbank ter plaatse, had evenwel ook op het schoolgebouw het oog geslagen en wel voor bankgebouw der genoemde vereeniging, en reeds een verzoek ingediend, dat gebouw van de regeering te mogen huren.

Toen de zendeling-leeraar dat vernam, diende hij zijn verzoek, achter den rug van den assistent-resident om, bij de regeering in en verkreeg het schoolgebouw kosteloos in gebruik met den geheelen inventaris en de leermiddelen.

Het mooiste is evenwel, dat deze heer tevens zijn eigen inspecteur is; daar er nu genoeg leerlingen waren voor twee onderwijskrachten, kreeg hij voor elke inspectie eene vergoeding, zooals voor scholen met twee onderwijskrachten is bepaald.

De hatelijke vorm, waarin dit bericht werd gegoten, toont duidelijk genoeg, dat het van liberale zijde afkomstig is. In hoeverre de hier meegedeelde feiten, dat de Zendingsleeraar (bedoeld is onze missionaire Dienaar des Woords Dr. Esser) achter den rug van den assistent-resident om zich tot de Regeering gewend heeft en dat hij als „inspecteur" nu vergoeding krijgt voor een school met twee onderwijskrachten, juist zijn of niet, kunnen we niet beoordeelen. Wellicht dat de Kerkeraad van Rotterdam, tot wiens Zendingsterrein Poerbolinggo behoort, hieromtrent nadere inlichtingen zou kunnen geven. Voor ons is dit bericht alleen daarom van belang, omdat er uit blijkt, dat de bestaande openbare school zoo weinig de liefde had van de ouders, dat het aantal schoolgaande kinderen beneden het minimum daalde en de school daarom gesloten moest worden, terwijl de door de Zending gestichte school zich blijkbaar zoozeer in de sympathie der bevolking verheugen mag, dat door het toenemend aantal leerlingen zelfs het aanstellen van een tweede onderwijskracht noodig bleek.

Maar tevens is dit bericht uit Indië merkwaardig, omdat ook hieruit weer blijkt, welke geest de Liberalen in Indië tegen de Zending bezielt. De Zending onzer Gereformeerde Kerken te Poerbolinggo wordt met een min fraai beeld „een haard van zoogenaamde christelijke beginselen genoemd", een beeldspraak die doet denken aan een besmettingshaard, van waaruit allerlei giftige bacillen verspreid worden. Het feit, dat de openbare school leegliep, wordt door „weldenkenden" aan „opzet" toegeschreven; er heeft dus zoo iets van een heimelijk complot bestaan om de openbare school te vermoorden. En wat blijkbaar in de oogen van den berichtgever nog het ergste feit is, de Regeering heeft ook aan dat complot meegedaan, door de leegstaande school met inventaris en leermiddelen aan de Zending af te staan, in plaats van het gebouw aan een bankvereeniging te verhuren en de inventaris en leermiddelen in een pakhuis op te bergen. Proeft men uit zulk een bericht in de Indische pers niet den innerlijken haat, waarmede men in deze kringen tegen de Zending is vervuld?

De oraties, waarmede de nieuwbenoemde hoogleeraren te Kampen 16 Januari hun ambt aanvaard hebben, zagen met bekwamen spoed het licht en zullen met belangstelling en waardeering in onze Kerken ontvangen en gelezen worden.

De moeilijkste taak was daarbij wel weggelegd voor Dr. Ridderbos, die positie had te nemen tegenover de diepingrijpende vraagstukken, welke het Oude Testament raken. Hij deed dit op mannelijke en kloeke wijze, door tot onderwerp zijner rede te kiezen: *de beteekenis van het Oude Testament voor de Christelijke religie*. In het eerste, historische deel, zette hij uiteen, welke tweeërlei valsche opvatting men aangaande de beteekenis van het Oude Testament voor de Christelijke religie heeft gevormd. In het tweede deel onderzocht hij de gegevens, welke in de Schrift zelve en de historie der Kerk waren te vinden voor de rechte oplossing van het hier geboden vraagstuk. Terwijl hij in het derde deel de conclusie trok uit deze gegevens en aantoonde, uit welk gezichtspunt het Oude Testament moet beschouwd worden, zal zijne beteekenis voor de Christelijke religie recht worden verstaan. Van een apologetisch verweer tegen de zoogenaamde nieuwere critiek was in deze rede geen sprake; en nog veel minder werd door Dr. Ridderbos nogmaals een poging gewaagd, om de beteekenis van de Oostersche vondsten en ontdekkingen voor het Oude Testament uiteen te zetten. Dr. Ridderbos nam een *hooger* standpunt in. Hij liet in een uitnemend historisch overzicht zien, hoe de strijd om het Oude Testament niet eerst van onzen tijd dagteekent, maar zoo oud is als de Christelijke Kerk zelve, en hoe dezelfde vraagstukken, die thans aan de orde zijn, in den grond reeds van de eerste eeuwen af de geesten hebben beziggehouden. Door op dat hoogere standpunt zich te plaatsen, kon hij los van alle spitsvondige critische quaesties de veel diepere vraag bespreken, uit welk principieel oogpunt het Oude Testament moet beschouwd worden; waarbij de weg hem werd gewezen door hetgeen de historie der Kerk en inzonderheid de Gereformeerde Theologie hem leerde. De strenge logische opbouw van deze rede, de eenheid van gedachte, waardoor ze beheerscht wordt, de juiste proportie der deelen, en de groote helderheid en duidelijkheid van voorstelling, maken dat het een genot is deze rede te lezen. En wat het principieele standpunt betreft, door Dr. Ridderbos in deze oratie ingenomen, kunnen we niet anders dan de Theologische School gelukwenschen met een hoogleeraar, die zoo beslist en onomwonden voor het Goddelijk karakter der Heilige Schrift optrad. Al keert hij zich tegen alle judaïseerend streven, al erkent hij het beperkt karakter van het Oude Testament, al handhaaft hij, dat de Oud-Testamentische Godsopenbaring heenwijst naar die des nieuwen Verbonds en daarom bij het licht van het Nieuwe Testament moet beschouwd worden, aan de andere zijde komt hij beslist op voor de erkenning van het Oude Testament als *Gods Woord* en handhaaft hij niet alleen voor den openbaringsinhoud, maar ook voor de schriftelijke opteekening dezer Godsopenbaring het Goddelijk karakter.

Minder moeilijk was de taak van Dr. Hoekstra, die bij de ambtelijke vakken niet voor dezelfde diepingrijpende vraagstukken stond. Alleen was het voor hem misschien eenigermate lastig, dat in den laatsten tijd dit onderwerp reeds driemaal van Gereformeerde zijde was behandeld. Zonder daarom opnieuw in een principieele uiteenzetting dezer vakken zich te verdiepen, deed hij een poging om te doen zien, welke beteekenis de thans met zooveel ijver bestudeerde psychologie der religie voor de ambtelijke vakken heeft. Metterdaad was ook dit een gelukkige greep. In de Encyclopaedie van Dr. A. Kuyper werd er reeds op gewezen, bij de bespreking dezer psychologie der religie, hoe haar onderzoekingen en resultaten vooral voor de ambtelijke vakken van beteekenis konden wezen. Dr. Hoekstra heeft eerst, na een kort maar duidelijk overzicht over den tegenwoordigen stand der godsdienst-psychologie, aangewezen op welke wijze deze wetenschap naar Gereformeerd beginsel moet beoefend worden. In het tweede deel in overeenstemming met de Encyclopaedie van Dr. A. Kuyper de taak der ambtelijke vakken in hoofdlijnen beschreven. Terwijl tenslotte bij elk dezer vakken met enkele trekken werd aangegeven, welke beteekenis de psychologie der religie voor deze vakken heeft. Vooral dit laatste gedeelte was van belang en doet zien, hoe Dr. Hoekstra een open oog heeft voor de vragen, die bij deze vakken aan de orde zijn, en hoe ze door de godsdienstpsychologie tot een juistere oplossing kunnen gebracht worden. De philosophische aanleg van Dr. Hoekstra verraadt zich in deze oratie zeker, en de nieuwe kunsttermen waarvan de religions-psychologie zich bedient, zijn voor een eenvoudig lezer niet alle even gemakkelijk te begrijpen. Maar Dr. Hoekstra heeft volkomen terecht er op gewezen, dat de ambtelijke vakken, die ons zoo nauw in aanraking brengen met de zielegesteldheid van hen, aan wie het Woord gebracht wordt, hetzij dan in de prediking, op de catechisatie of door de Zending, eerst dan met vrucht kunnen worden beoefend, wanneer de psychologie der religie ons de religieuse gesteldheid der ziel heeft doen kennen. Door deze nieuwe wetenschap in dienst te stellen van de ambtelijke vakken, zullen ze te rijker zegen voor de gemeente kunnen brengen.

DR. H. H. K.

Voor Kootwijks Scholen.

Ingekomen bij Ds. Houtzagers en in hartelijken dank ontvangen van den heer Den. Top te Amsterdam, gevonden in de collecte Geref. Kerk Zondag 19 Jan. f 1 litt. U Y.

Vriendelijk verzoeken wij onzen scholen te willen gedenken.

Ds. J. H. Houtzagers, *Voorzitter*.
W. Kortert Steenbrugge, *Secretaris*.

Kootwijk, Jan. 1913.

Leestafel.

Dr. R. H. Woltjer, hoogleeraar in de Faculteit van letteren en wijsbegeerte. De Beteekenis van het Oosten voor de klassieke Oudheid. Rede gehouden bij de overdracht van het Rectoraat der Vrije Universiteit, den 20sten October 1912. Utrecht G. J. A. Ruys 1912.

Bij de „klassieke Oudheid" denkt men aan de wereld der Grieken en Romeinen. Bij „het Oosten" aan de Aziatische wereld, aan die van Babel en Assur, Perzië, vóór-Indië maar ook aan die van Egypte.

Die tweeërlei wereld is dan de wereld der kultuur; der *materieele*, waarbij men denkt aan landbouw, handel en nijverheid, en der *ideëele* kultuur, waarbij men denkt aan kunst, godsdienst en wetenschap.

Met name wat betreft de verhouding van de ideëele kultuur der klassieke oudheid, of anders gezegd, van de geestelijke beschaving der oud-europeesche of westersche wereld, tot het Oosten, bestond en bestaat nog onder de geleerden verschil van opvatting.

Tweeërlei opvatting en, zoo men wil, tweeërlei richting staat hier tegenover elkander, en men kan haar aanduiden als die der Oriëntalisten en die der Classicisten.

De Oriëntalisten kennen aan de geestelijke kultuur van het Oosten groote beteekenis toe op die van het Westen; de Classicisten willen van zulk een beteekenis van het Oosten voor het Westen niet, of althans zeer weinig, weten.

* * *

Het is een probleem of een wetenschappelijk vraagstuk, waarvan het antwoord, dat men er op meent te moeten geven, gelijk bij meer dergelijke problemen, afhankelijk is niet alleen van de feiten, die men waarneemt, maar ook van de gesteldheid van den waarnemer, en terecht sprak de heer Woltjer in zijn rede van de „onbestaanbaarheid van objectieve wetenschap".

Meer nog dan voor de Romeinsche, heeft de vraag belang voor de Grieksche kultuur, wijl de Grieken, op geestelijk gebied, de leermeesters van de Romeinen zijn geweest.

Een onderdeel van de vraag naar de beteekenis van het Oosten voor de Grieksche kultuur is die naar de beteekenis van het Oosten voor de Grieksche wijsbegeerte.

Wat dit onderdeel betreft wilde Zeller, de schrijver van het standaardwerk: Die Philosophie der Griechen, dat in 1892 een 5e uitgave beleefde, van een invloed van het Oosten op de *Grieksche* philosophie niet weten en schaarde zich dus aan de zijde der Classicisten.

Wat het probleem in zijn geheel betreft, zegt Windelband, in zijn tan vorigen jare verschenen, door Bonhöffer bewerkte, 3en druk van zijn Geschichte der Antiken Philosophie: „De vraag in hoever de Grieken in kultureel en geestelijk opzicht door de Oostersche volkeren beïnvloed zijn geworden, is ook nog heden een zeer bestredene".

Wat de „ervaringswetenschappen" betreft, is naar zijn meening aan de afhankelijkheid der Grieken van het Oosten, „hoezeer men ook over de mate daarvan in bijzonderheden, een verschillende beschouwing kan hebben", nauwelijks meer ernstig te twijfelen. Iets, wat volgens hem, allerminst te kort doet aan de oorspronkelijkheid der Grieken. Want, zegt hij, zooals zij in de kunst wel enkele vormen en normen aan de Egyptische en Assyrische traditie hebben ontleend, maar juist in de wijze waarop zij die dus ontleende vormen en normen gebruikten en toepasten, hun eigen kunstgenie lieten werken, zoo zijn hun ook van uit het Oosten velerlei kundigheden toegekomen, die daar verkregen waren uit den eeuwenlangen arbeid, waartoe de praktische levensbehoeften drongen, en dat geldt, volgens hem, ook van vele door de religieuse verbeelding voortgebrachte mythologische voorstellingen. „Maar", zoo voegt hij hieraan toe, „de verwerking van het dus verkregene tot een weten om het weten zelf, is toch hun oorspronkelijke daad; en de wetenschappelijke en artistieke geest, waarmee zij hun heerlijk eigengoed ontplooid en dat van andere volkeren overgeleverde hebben vervormd, geeft hun een zoo onvergelijkelijke meerderheid boven de Oostersche kultuur, dat daartegenover de feitelijke afhankelijkheid in enkele takken van wetenschap geen rol speelt".

Wat het onderdeel van de vraag betreft, — de invloed van het Oosten op de Grieksche Philosophie, — neemt Windelband dit standpunt in. Wel dunkt hem, dat de phantastische, zij het ook geestrijke pogingen van Röth in diens Geschichte unserer abendländischen Philosophie 2. Aufl. 1862 en van Gladisch in diens Die Religion und die Philosophie in ihrer weltgeschichtlichen Entwickelung uit 1852 en in tal zijner monographieën, om de oudste wijsgeerige stelsels eenvoudig als „ontleeningen" uit Egyptische, Indische, Perzische e. a. leeren voor te stellen, — „heden ten dage nog slechts als curiositeiten een zeker historisch belang hebben." Maar Windelband staat tegenover de quaestie toch anders dan Zeller er tegenover stond.

Als hij schrijft: „Menigmaal wordt de vraag beschouwd als zoo tamelijk afgedaan en geen ernstige onderzoeking meer waardig", — behoeft men niet al te zeer tusschen de regels te lezen om te merken, dat hij het met déze beschouwing van de vraag niet eens is.

Al onthoudt hij zich ook van een bevestiging of een ontkenning, blijkbaar heeft voor hem de vraag nog allesbehalve afgedaan.

Hij noemt o. a. W. Schmid, die spreekt van een: „steeds nog niet tot rust gekomen vruchtelooze pogingen om de Grieksche philosophie uit het Oosten af te leiden", van F. Lortzing die het in 1897 heeft over „het oostersche spook, dat ook in den nieuwsten tijd, weer schijnt te spoken, en hij had hier ook nog kunnen noemen C. L. Lobeck — doch tegenover de meeningen van deze geleerden wijst hij ook op die van andere schrijvers. Op die van Gruppe, die in zijn werk uit 1906, niet alleen zijn reeds vroegere meening omtrent den uitlandschen oorsprong der Grieksche mystiek, handhaaft, maar ook geheel in het algemeen van de afstemming der helleensche van de oostersche kultuur spreekt; en ook noemt hij in deze categorie van schrijvers den Weener hoogleeraar Theodor Gomperz, die met zijn in 1896 begonnen werk: Griechische Denker eine Geschichte der Antiken Philosophie, ook ten onzent onder de beoefenaren van de geschiedenis der wijsbegeerte voor een autoriteit geldt.

Indien het bestek van deze Leestafel het toeliet zou ik mij gaarne de moeite getroosten, hier, af te schrijven die schitterend gestileerde bladzijde uit het begin van het eerste hoofdstuk, waarop Gomperz de „Vorarbeit" van Egyptenaren en Babyloniërs teekent.

Dien arbeid in den weg van moeizame ervaring welke aan dien in den weg der bespiegeling diende vooraf te gaan. Een arbeid met welks resultaten de Grieken bekend waren geworden, toen zij tot bespiegeling, tot nadenken kwamen en waarbij hun, gelijk Gomperz dat zegt, „het lot van lachende erfgenamen toeviel".

Of ook die andere bladzijden, waarop hij het heeft over den uitlandschen invloed op het, voor de Grieksche wijsbegeerte zoo belangrijke Orphisme en dan even die oudheidvorschers te woord staat welke het „als een ontwaardiging der Hellenen beschouwen, wanneer men ze bij de andere cultuurvolkeren laat ter school gaan en van dezen de kiem van hun wetenschap en hun geloof laat borgen".

Een enkele uitspraak van Gomperz moet ik hier, in verband met Woltjer's rede, echter citeeren.

Op p. 77 van zijn 1e Band zegt hij, dat de bekrompenheid en eigendunkelijkheid, die het volk der Grieken als op een isoleerbankje zetten en van de inwerking van andere en oudere cul-